

ZAPPE LÁSZLÓ

Az egyetlen hiányzó lépés

■ MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA ■

Ruszt József huszonegy év múltán újra megrendezte Zalaegerszegen *Az ember tragédiáját*. Ez önmagában még semmi különöset nem jelentene a mostani produkcóra nézve. Még akkor sem, ha 1983-ban ezzel az előadással nyitott a színház, az akkori bemutatónak tehát különös jelentősége volt Ruszt pályáján éppúgy, mint a nemzeti színjátszás történetében. A világ nagyot változott e két évtized alatt, itt volna tehát az ideje akár *Az ember tragédiája* újragondolásának is. Ruszt József azonban nem erre, legalábbis nem elsősorban erre tesz kísérletet. Hangsúlyosan hivatkozik a régi előadásra. Főképp azzal, hogy meghívta annak két főszereplőjét, akik már rég nem tagjai a társulatnak. Már ebből is sejthető volt, hogy a rendező nem annyira a darabot, mint inkább saját, egyébként indokolt legendáját szerette volna újragondolni. Ez pedig erősen problematikus vállalko-

nem a múlttól való különbözőzésre, inkább az ahhoz való kapcsolódásra tette a hangsúlyt, igen merész kalandra vállalkozott. Olyanra, mely kétségtől felhívja magára a figyelmet. Ha nem is a zalaegerszegi publikumét, de néhány, a színházi világot jó ideje lehetőleg közelről figyelő rajongóét, bennfentesét feltétlen.

Mindezzel persze semmi különösebb baj nem volna, ha az előadás egyébként, függetlenül a szándékoktól és körülményektől, a célok teljesítésétől, illetve teljesíthetőségétől, megállna a lábán, azaz ha mai, ma izgalmas produkcióvá tudna válni. Fő baja, hogy ez utóbbi feltétel nem teljesül. Mert a produkció bizonyos értelemben természetesen megáll a lábán. Ruszt van olyan tapasztalt mester, hogy az egykori előadást ma is szép képekkel, hatásos jelenetekkel tudja megidézni. A díszletet, mint egykor, Menczel Róbert tervezte. Ezúttal egy sínen hátulról begördülő lépcsőzetes dobogó szolgálja az üres tér és a szertartásszínházi emelvény váltakozását, illetve a nagyvonalú alkalmazkodást a történeti színekhez. Szépek a tablók, és megfelelő a színészi alakítások általános színvonala is. Az együttes játék visszafogja a kirívó színek használatára hajlamos szereplőket is.

Most is igen értelmes gondolatnak tesz a cselekvő, a történeti színekben részt vevő Ádám elválasztása a gondolkodó, a kommentáló, a világ, az emberiség sorsáról töprengő Ádámtól. Logikátlanak tulajdonképpen az tűnik, hogy a színlap megőrzi az Ádám mint fáraó stb. megnevezéseket. Hiszen ezek a történelmi figurák, akik Ádám álmában jelennek meg, így már nem is az ő alteregói, reinkarnációi, hanem éppolyan történelmi figurák, mint a színek összes többi szereplője. Más kérdés, hogy ennek a koncepciónak ebben az előadásban nincs igazán komoly tartalmi következménye. Egyszerűen megoldja azt a régi dramaturgiai dilemmát, hogy Ádám a francia forradalmig cselekvő részese a történelemnek és a drámának, onnan kezdve viszont lényegében passzív szemlélővé válik. Itt az az Ádám, akit Lucifer elaltatott, végig csak szemlélődik. Aki a történelemben ágál, főszerepeket játszik, az valaki más.

Az 1983-as változatban súlya volt annak, hogy a szemlélődő Ádám kizárólag a párizsi színben, Dantonként – Kepler álmában, tehát az álom az álomban jelenetben –

Szalma Tamás (Ádám) és Kamarás Iván (Lucifer)

zás. Bizonyára az lenne akkor is, ha az 1983 októberében elindított vállalkozás folyamatosan működött volna napjainkig, ha az alapító igazgató nem hagyja el mintegy fél évtized elteltével az intézményt, amely azóta többféle elgondolás nyomán fejlődött hol erre, hol arra. A több mint húsz évvel ezelőtti produkcóra való hivatkozás akkor sem válna be feltétlenül, ha a teátrum ma is Ruszté volna, ha a megnyitó óta a munka szerves fejlődés, töretlen, átgondolt, egységes koncepció szerint folyt volna; bár talán a közönség közönségi emlékezetére akkor sem lehetne okkal számítani.

Ismeretesek a rendezőnek a színház közösségteremtő erejéről vallott elgondolásai, s nagyrészt igaza is lehet abban, hogy a jó színház közösséggel szervezi a társulatot és a nézőket egyaránt. De hogy ez milyen időtávlatokban működik, s főképp milyen külső, társadalmi-történelmi hatásokat bír ki, az erősen kérdéses. Ezúttal azonban nem ez tétetik próbára. Ruszt annyi idő múltán és olyan kerülő utakkal a háta mögött tér vissza az egykori színházalapító előadás tetthelyére, hogy jószerevével már csak a falak akkoriak ott. Igaz, jó ideje egykori tanítványa, színésze, Bagó Bertalan határozza meg a színház művészi arculatát, de ez önmagában aligha jelent olyan folyamatosságot, amely indokolttá tehetné a hivatkozást a régi előadásra. Ismétlem: feltéve, hogy ez egyáltalán lehetséges.

Ruszt azzal, hogy éppen nem az idők változására, sokkal inkább a folyamatosságra,

azonosul a cselekvő Ádámmal, illetve a cselekvő Ádám szerepét is magára veszi. Annak az előadásnak tudniillik jól felismerhető történetfilozófiai aktualitása is volt. Az alapvető harcot, az Úr és Lucifer közötti viadalt ugyanis Máriáss József és Gábor Miklós jelenítette meg. Egy kövér, jóságos kinézetű, jovialis, ám érdekeit keményen képviselő patriarchális vezető és az akkori előadásból valóban legendaként fennmaradt ballonkabátos, puhakalapos izgága értelmiségi folytatta le a vitát az élet értelméről, a lét céljáról. Az örök filozófiai problémának ekként természetesen megfelelő aktuális politikai értelmezési lehetősége is támadt. A mezeten felsőtesttel hentesköpenyben ágáló fiatal Ádámnak különös jelentősége volt ebben az összefüggésrendszerben. Röviden: a forradalomban, a véres, ám nagyszabású, merész lázadásban található magára a puha diktatúrában meglapuló emberség. Rímeltetett ez akár Paál István szolnoki rendezésére is, ahol a darab végén Lucifer (Ivánka Csaba) reménytelenül próbálta keltegetni az Úr előtt megalázkodva hasaló embereket.

A mostani előadásban azonban csak Ádám és Éva alakítói lehetnek azonosak, a hajdani Úr és Lucifer rég meghalt. Zalányi Gyula előkelően elegáns fehér ruhában ereszkedik alá a zsinórpadról, rideg, a köznapok fölött magasan álló Urat jelenít meg. Kamarás Iván pedig bejön balról Gábor Miklós ballonjában és kalapjában, átmeleg a színen, jobboldalt elől egy fogásra akasztja az emlékezetes jelmezt. Tudhatja, aki tudhatja, hogy Kamarás meg sem kísérel Gábor Miklós Luciferét földidézni. Inkább kissé saját egykori Asbóth utcai (Ruszt rendezte) Othellojára emlékeztet, ahogy inkább indulatból, mintsem kaján értelemmel vitába száll az Úrral – azaz inkább a Ruszt-legendához kapcsolódik, mintsem Gábor Miklóshoz. Az pedig, hogy ezután Lucifer jelmezeivel belesimul a történeti színekbe, míg azokon a gondolkodó Ádám rendre kívül marad, zavaró következetlenség.

A rendező nem talált igazán mai értelmet, mai fontosságot, jelentőséget *Az ember tragédiája* alapkérdésének. Helyette megkísérel különös súlyt adni néhány valóban fölöttébb aktuális mondatnak. A londoni szín végén Szalma Tamás előrejön a színpad közepén, és nagyon igyekszik a szánkba rágni: „Mi verseny ez, hol egyik kardosan / Áll a mezeten ellenek szemében, / Mi függetlenség, száz hol éhez, / Ha az egyes jármába nem hajol.” A mozzanat kínosan kéri a játék egész menetéből, stílusából, érezhetően a színész is kínosan érzi magát, és roppant hamisan szól.

De nem ő van a legkínosabb helyzetben. Szalma Tamáson amúgy sem fogott még sokat az idő, másrészt a szemlélődő, filozófáló Ádám lehet éppen középkorú is, bár biztosan szerencsésebb, ha ezek a szövegek

Pósa Lujza felvételei

Fekete Gizi (Éva), Kamarás Iván és Szalma Tamás a falanszterszínben

naivnak képzelhető fiatalember szájából hangzanak el. A legreménytelenebb helyzetbe azonban az Évát játszó Fekete Gizi került. A rendező nem talált, talán nem is találhatott megoldást arra, hogy indokolhatóvá, egyáltalán elfogadhatóvá tegye az örök nő, a férfinak a történelemben rendre fölbukkanó örök végzete élemedett korát. Fekete Gizi természetesen most is győzi a szerepet. Mindenféle női magatartást el tud játszani, sőt majdnem mindent el is tud hitetni. Olykor majdnem illúziót kelt. Csak ezzel a majdnemmel vagyunk szinte úgy, mint a falanszterben mondja Ádám: „ezt az egy lépést ki nem tevé: / Az nem tett semmit”. S minél nagyobb a jelmeztervező Nagy Viktória buzgalma, hogy például rózsaszín, fodros ruhácskával fedje az elfedhetetlent, annál inkább emlékeztet a fiataltság, az életkedv jelképe, aki a halált is glóriával általlépi, egy amerikai nagynénire.

Amúgy az egész előadásból is csak egyetlen lépés hiányzik – amely elvinne a ma érvényes, érdekes értelmezéshez.

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA (Hevesi Sándor Színház, Zalaegerszeg)

DÍSZLET: Menczel Róbert m. v. **JELMEZ:** Nagy Viktória m. v. **DRAMATURG:** Kőszegi Lajos m. v. **ZENEI MUNKATÁRS:** Hajdú Sándor. **RENDEZŐASSZISZTENS:** Pénzes Csaba. **JÁTEKMESTER, KOREOGRÁFUS:** Stefán Gábor. **RENDEZTE:** Ruszt József.

SZEREPLŐK: Fekete Gizi m. v., Szalma Tamás m. v., Kamarás Iván m. v., Zalányi Gyula, Farkas Ignác, Gábor László, Hertelendy Attila, Bot Gábor, Kiss Ernő, Szegezdi Róbert, Kricsár Kamil, Andics Tibor, Kató Balázs, Szakály Aurél, Szakács László, Mihály Péter, Ecsedi Erzsébet, Csorba Tamás, Galla Júlia, Wellmann György, Mester Edit, Pap Lujza, Ilyés Róbert, György János, Balogh Tamás, Jurina Beáta, Tiszta Anita, Meisitz Fáni.